

Türkiye’de Sınır ve Sınır Bölgeleri Çalışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme*

Ramazan ARASⁱ

Atıf/©: Aras, R. (2014). Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları: Eleştirel bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.

Özet: Ulus-devletlerin inşa süreçlerinde politik kara sınırları iktidarın sembolü ve kurulduğu alanlar ve aynı zamanda tahayyül edilen ulusun sınırlarının somut formları oldular. Politik kara sınırları sınır insanların gündelik hayatlarında sayısız kopuş, ayrılık, kayıp, sınır geçişleri, kaçakçılık, mahkûmiyet, özlem ve ölüm hikâyelerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle 2000’li yıllarda Türkiye’de belirmeye başlayan sınır ve sınır bölgeleri çalışmaları genel olarak Cumhuriyet’in kurulma sürecinde yapılan sınır belirleme antlaşmaları, ekonomi, ticaret, yönetim/idare ve güvenlik gibi konular üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu çalışma, ihmal edilmiş bu araştırma alanında kapsamlı antropolojik araştırmalara acil ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmakta ve bu çalışmaların meselenin farklı boyutlarını anlamamıza nasıl yardımcı olacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik kara sınırları, sınır çalışmaları, Türkiye’nin sınırları, tarih, toplum ve hafıza.



Border and Borderland Studies in Turkey: A Critical Evaluation

Citation/©: Aras, R. (2014). Border and borderland studies in Turkey: A critical evaluation. *Mukaddime*, 5(2), 15-37.

Abstract: In the process of formation of nation-states political territorial borders have become sites and symbols of power and also concrete forms of boundaries of the imagined nation. Political territorial borders have led to production of numerous stories of separation, loss, border crossings, smuggling, banditry, yearning and death in the everyday life of border people. The studies on Turkish borders and borderlands started to appear mostly in the 2000s with a particular focus on the issues of border treaties and determinations during the foundation of the Republic, economy, trade, administration and security. As a critical evaluation, this work addresses an urgent need for conducting comprehensive anthropological studies on this neglected field and points out how these studies might facilitate our understanding of different aspects of the research subject.

Keywords: Political territorial borders, border studies, Turkish borders, history, community and memory.

* Bu makale, Mardin Artuklu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen (2013-2014) “Gelinler, Kaçakçılar ve Mahkûmlar: Türkiye-Suriye Sınırında ve Sınır Bölgelerinde Mekân, Aidiyet ve Kimlik” adlı proje için yapılmış olan literatür taraması verilerine dayanmaktadır.

ⁱ Yrd.Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, raras@artuklu.edu.tr.

Giriş

İmparatorluklar sonrası dönem olarak da tanımlanan I. Dünya savaşı sonrasında ve II. Dünya savaşı sonrasındaki bağımsızlık hareketleri ile ortaya çıkan ulus-devlet projeleri ve yeni sömürge siyasetleri dünyanın farklı coğrafyalarında yeni politik sınırların ortaya çıkması ile sonuçlandı. Siyasal iktidarı elinde bulunduran Batılı egemen güçler sömürge sonrası dönemde (aslında yeni sömürge formlarının ortaya çıktığı dönem) ortaya çıkan “bağımsız” ulus-devletlerin politik sınırlarını çoğu zaman masa başında çizmiştir. Politik sınırlar Ortadoğu coğrafyasında yüzyıllardır süregelen toplumsal, tarihsel, dini, etnik, coğrafi, mimari ve çevresel dokuları bir bıçak gibi kesip farklı parçalara bölmüştür. Tarihsel birikim, yaşanmışlık ve sürekliliklerin aksine bozucu ve yıkıcı işlevleri olan bu politik sınırlar çizildikleri coğrafyaların toplumsal dokularına ciddi zararlar vermiş; derin toplumsal travmalara, kopuşlara ve kırılmalara neden olmuşlardır. Ulus-devlet projelerinin, yerel unsurları ve yapıları hiçe sayan, homojenleştirme gayesi güden tekçi ideolojik söylem ve siyasetleri bu politik sınırları farklı koruma-güvenlik süreçlerinden geçirerek kalınlaştırmıştır. Farklı güvenlik teknolojilerinin de kullanılmaya başlandığı sınır hatları zamanla aşılması zor yıkıcı ve öldürücü bir mekanizmaya dönüşmüştür. Ancak, bütün parçalanmışlıklara ve kopuşlara rağmen, sınır ve sınır bölgelerinde yaşayan insanlar tarihsel süreç içerisinde “ötekileştirilen” diğer yarıları ile yani diğer “taraf” ile sürekliliği sağlayacak düzeyde bağlantı halinde olmayı başarmışlardır. Belirli sosyal kurumlar, toplumsal yapılar, hafıza, sözlü kültür ve gündelik hayatta üretilen taktikler ve pratikler üzerinden sürdürülen bu sosyal ve siyasal ilişkiler, geçmişten devralınan sosyal, siyasal ve kültürel mirasın bir devamı olarak da tanımlanabilir. Osmanlı sonrası süreçte yerel hafızada ve gündelik hayatta ulus-devletin dayattığı politik sınırlara karşı farklı direnme mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile ulus-devletin dayattığı coğrafi algı ve ideolojik kurguya karşı yerelde kökleri geçmişe dayanan mekân, tarih ve coğrafya algısı ve hafızasının varlığı Osmanlı tecrübesinin bir mirası olarak tanımlanabilir.

Osmanlıdan miras kalan coğrafyada kurulan Türk ulus-devletinin politik sınırlarının yarattığı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal kopuşlar ve sorunlar Türkiye’deki sosyal bilim çevrelerinin dikkatini ne kadar çekebilmiştir? Bu alandaki çalışmaları incelediğimizde, politik sınırların ülkenin çeperlerindeki toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar, nüfus, mekân, aidiyet, bireysel ve toplumsal hafıza ve kimlikler üzerindeki etkileri ve sonuçları üzerine çok az sayıda kapsamlı araştırma olduğunu görmekteyiz. Yeni coğrafi politik sınırların sınır bölgelerindeki yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar üzerinde geçmişten günümüze ne gibi etkileri oldu? Yeni politik sınırlar bu bölgelerde yaşayan insanlar tarafından nasıl algılandı ve bu algı(lar)da günümüze kadar ne gibi değişim ve dönüşümler yaşandı? Sınırın “diğer tarafı” ile yapılan karşılıklı gündelik ziyaretler ya da alış-veriş gelenekleri ve diğer hareketlilik formları geçmiş tecrübenin bir devamı olarak nasıl tanımlanabilir? Yerelin meşru ve doğal bir

yaşam biçimi olarak gördüğü bu sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hareketlilikler devlet söyleminde ve siyasetinde katı cezai müeyyideleri olan “kaçakçılık” olgusuna nasıl dönüştü? “Kaçakçılık” olgusu ne zaman başladı ve yerel tarihteki yeri ve anlamı nedir? Toplumsal hafızada politik sınırların ortaya çıkışının öncesi ve sonrası nasıl tanımlanmaktadır? Sınırın aşiret, cemaat/tarikat ve aile tarihleri üzerinde ne tür etkileri olmuştur? Tarihsel süreç içerisinde toplumsal ve ekonomik yapılarda devamlılık arz eden ya da devamlılık arz etmeyen unsurlar nelerdir? Politik sınırlar sınır bölgelerinde ekonomik, siyasal ve askeri bağlamda ne gibi olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur? 1923’ten günümüze yaşanan süreçte Türkiye’nin sınır ve sınır bölgelerinde ne gibi değişimler ve sorunlar göze çarpmaktadır? Bu ve benzeri birçok önemli soru hala kapsamlı araştırmalar ile cevaplandırılmayı beklemektedir. Özellikle son yıllarda cereyan eden küresel, bölgesel ve yerel dinamikleri olan yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal süreçlerde sınır komşusu devletler ile kurulan yeni ilişki biçimleri ve son dönemde Suriye krizi bağlamında yaşanan olaylar (mülteciler, kaçakçılık, savaş vs.) politik sınırları yeniden önemli bir tartışma konusu olarak gündeme taşımıştır.

Etnik, dini, ideolojik ve kültürel bilinç ve kimliklerin yeniden güçlendiği ve farklı siyasal hareketlerin etkili olduğu bu yeni dönemde hem Ortadoğu’da hem de Türkiye’de coğrafi politik sınırlar farklı bağlamlarda tartışma konusu olmaya başlamışlardır. Politik sınırlar üzerine yükselen eleştirel tartışmalar, aynı zamanda etnik, kültürel, düşünsel, mekânsal sınırların varlığı üzerine de tartışmaları beraberinde getirmektedir. Sınır, sadece ontolojik bir algı ya da kurgu olarak değil aynı zamanda epistemolojik bir kurgu olarak da inceleme ve tartışma konusu olmaktadır. Bu bağlamda, sınır ve sınır bölgelerinde insanlar, mekânlar, gündelik hayat, ekonomiler, tarih, bilgi ve siyaset alanlarında meydana gelen çoklu değişimlerin, dönüşümlerin, kırılmaların ve kopuşların nasıl meydana geldiği sorusu daha fazla önem arz etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde politik sınırlar ve sınır bölgeleri belki de hiç bu kadar tartışma konusu olmamışlardır. Bilindiği gibi, 20. yüzyılda yaşanan küresel savaşlar, etnik çatışmalar ve sonrasında ortaya çıkan ulus-devlet projeleri birçok yeni politik sınırların ortaya çıkması ile sonuçlandı. Daha sonraki süreçte küreselleşmenin her anlamda (coğrafi, mekânsal, ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal vs.) ortaya çıkan derin etkileri, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler ve toplumsal yapıları dönüştüren etkileri mekân, sınır, sınır güvenliği ve bölgeleri üzerinde sosyal bilimcileri yeniden düşünmeye sevk etmiştir (Balibar, 2005). Aslında, Batı felsefe/düşünce tarihi içerisinde mekâna ve uzama dair tartışmalar çok gerilere gitmektedir. “The Fate of Place: A Philosophical History” (1998) adlı çalışmasında, Edward Casey bize Platon ve Aristo’dan başlayarak Foucault, Derida, Deleuze ve Guattari’ye kadar önemli düşünürlerin mekân üzerine söylemlerini sunarken, mekân ve uzam algısının tarihsel süreç içerisinde nasıl farklılaştığına da işaret etmektedir (Casey, 1998). Batıdaki sınır çalışmalarında, ulus-devletlerin politik sınırlarının küreselleşme

dalgası, göç, etnik, milliyetçi ve dinsel-mezhepsel çatışmalar sürecinde hırpalandığı bu son dönemde, sınır-güvenliği kavramının mekân-coğrafyayı aşan bir kavrama dönüştüğünü görmekteyiz. Mekân-coğrafya algısının değiştiği ve bununla beraber vatan kavramının da yeni anlamlar kazandığı bu süreçte ulus-şarı milliyetçilikler, kimlikler (Cohen, 1999) yanında sınırsız milliyetler ve sınırsızlık (Agnew, 2007) fenomenleri de tartışılmaktadır. Sınır ötesi aidiyet meselesi üzerine yapılan çalışmalar başta olmak üzere bu alana antropologlar da önemli katkılarda bulundular (Donnan ve Wilson, 2012, 1999, 1994; Haller ve Donnan 2000). Diğer taraftan, sınır, sınır bölgeleri ve sınır şehirleri üzerine (Arreola ve Curtis, 1993; Afrakhteh, 2006) yapılan çalışmalar sorunların ve sınır meselelerinin yoğunlaştığı sürece paralel olarak giderek artmaktadır (Alvarez, 1995; Anderson ve O'Dowd, 1999; Anderson, J., L. O'Dowd ve T. M. Wilson, 2003; Armstrong, 2003). Ancak, Berlin duvarının yıkılması, Avrupa Birliği projesi ve küreselleşme gibi benzeri gelişmeler ile ortaya çıkan politik sınırların giderek muğlaklaştığı bağlamındaki tartışmalara paralel olarak dünyanın “gelişmiş demokrasileri” olarak tanımlanan bazı ülkelerde (ABD, Hindistan ve İsrail) sınır güvenliğini sağlamak amacıyla politik sınırlar üzerinde milyarlarca dolar harcanarak binlerce kilometrelik (5700 km) kalın beton duvarlar inşa edildi (Jones, 2012: 1-2). “Terör ile mücadele etme” siyasetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu duvarlar aynı zamanda bu devletlerin siyasal kimlik, egemenlik ve topraklarının korunması için meşrulaştırılmış projeler olarak ortaya çıkmaktadırlar (Jones 2012: 2). Politik sınırların sınır bölgelerinde yaşayan insanların yaşamları ve kültürel kimlikleri üzerindeki etkileri üzerine yapılan tartışmalar da (Martinez, 1994; Wilson and Donnan, 1998) güncelliğini hala korumakta ve Türkiye’de iskalanan önemli konulardan biri olarak önümüzde durmaktadır.

Sınır ve sınır bölgelerinde illegal göç, sınır ticareti, sınır güvenliği, askerileştirme, uyuşturucu, terörizm ve kaçakçılık gibi konular üzerine yapılan araştırmalar (Andreas, 2000, 2013; Andreas ve Snyder, 2000; Grant ve Nugent, 2003; Bateman, 2006) politik sınırların sınır hatlarında ve bölgelerinde yaşayan insanların yaşamlarında yarattığı sosyo-ekonomik, siyasal ve toplumsal travmalara da işaret etmektedirler. Ulus-devlet inşa projelerinin böldüğü halkların bu sosyal mühendislik projelerinden nasıl etkilendiğinin tartışıldığı araştırmalarda (Bornstein, 2001; Assmuth, 2003; Chatty and Hundt, 2005; Beck, 2008; Jones, 2012) ise sınırın yol açtığı başka toplumsal sorunlar vurgulanmaktadır. Yunanistan-Arnavutluk sınır bölgesinde kapsamlı bir etnografik çalışma yapan Sarah Green (2005) ideolojik bir kavram olan “Balkanlar” kavramını sorunsallaştırarak Balkan coğrafyasını Batı ile Doğu arasındaki sınırı muğlaklaştıran bir alan olarak tanımlamaktadır. Bölgenin muğlaklığının açık ve modernist farklılıkları tehdit ettiğini iddia eden Green’e göre bazı insanlar ve mekânlar “çok kültürlülük” ile zor temas kurabilmekte. Mekân ve insanların marjinalliğinden bahseden Green bu marjinalliğin sürekli nasıl inşa edildiğinin ve aynı zamanda nasıl aynı kalabildiğinin bir hikâyesini anlatmakta (2005: 1). Politik sınırlar üzerine gelişen literatürde son dönemde

egemenlik, vatandaşlık, beden ve biyoiktidar kavramları üzerinden politik sınırlar tartışılmakta (Salter 2006, 2008) ve egemen iktidarların yeni siyaset, hükmetme ve kontrol mekanizmalarına işaret edilmektedir.

Türkiye’de Sınır Çalışmaları

Avrupa ve Kuzey Amerika’daki sosyal bilim çevrelerinde gerçekleştirilen yoğun ve nitelikli çalışmalara¹ karşın Türkiye’deki sosyal bilim çevrelerinde sınır ve sınır bölgeleri² üzerine araştırma ve inceleme yapmak diğer birçok benzer konuda olduğu gibi yeterli derecede olamamıştır. Burada, yurt dışında yürütülmüş Osmanlı’nın sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılmış üç önemli tarihsel çalışmayı anmak lazım. Nejat Abdulla’nın “İmparatorluk, Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çalışması” (2010), Janet Klein’in “Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri” (2013) adlı çalışması, Sabri Ateş’in “The Ottoman-Iranian Borderlands: Making a Boundary, 1843-1914” (2013) adlı çalışması ve Metin Atmaca’nın “Politics of Alliance and Rivalry on the Ottoman-Iranian Frontier: The Babans (1500-1851)” (2013) adlı doktora çalışması literatürde tarihsel perspektifi ağır basan öncü çalışmalar olarak tanımlanabilir. Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminde yeni politik sınırlar üzerine yurt dışında yapılan çalışmalar arasında Roberta Micallef’in “Hatay Joins the Motherland” (2006) adlı çalışması, Asa Lundgren’in “Defending through Violation: Ankara’s Contradictory Strategies over the Turkish-Iraqi Border” (2006) adlı çalışması ve Emma Jorum’un “The October 1998 Turkish-Syrian Crisis in Arab Media” adlı çalışmaları göze çarpmaktadır.

Türkiye’de farklı alanlarda yapılan çalışmaları³ incelediğimizde ise bunların büyük çoğunluğunun yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmakta olduğunu görmekteyiz. Bu çalışmaları araştırma perspektifine ve disiplinine göre üç farklı kategoride ele almak mümkün. İlk kategori, sınır ve sınır bölgelerinde ekonomi ve ticaret ilişkileri bağlamında yaşanan gelişmeler ve sorunlar üzerine yapılan çalışmalardan oluşuyor. Bu çalışmalar genelde Ekonomi/İktisat ve İşletme gibi bölümlerde yürütülen çalışmalar. İkinci kategoriyi sınır yönetimi ve güvenlik sorunları bağlamında yapılan araştırmalar teşkil ediyor ve genelde Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi gibi alanlardan gelen araştırmacılar tarafından gerçekleştiriliyor. Üçüncü kategoride ise toplum, tarih ve hafıza eksenli çalışmalar yer almakta. Bu makalede özellikle üçüncü kategoride yapılan

¹ Yurt dışında sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılmış çalışmaların geniş bir listesine Uluslararası Sınır Bölgeleri Çalışmaları Derneği’nin (Association for Borderland Studies) aşağıdaki linkinden ulaşılabilir: <http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/ABS-CIBRBibliography/>

² Türkiye’nin sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda daha çok kara sınırları ve sınır bölgeleri üzerinde araştırmaların yürütüldüğü ve büyük önem arz eden kıyı (deniz) sınırlarımız üzerine pek araştırma yapılmadığı görülmektedir.

³ Sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılan araştırmaların bir listesine YÖK’ün tez merkezi üzerinden ulaşılabilir: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

çalışmaların önemi ele alınacak ve alandaki eksikliklerine daha çok vurgu yapılacaktır. Uzun süre ihmal edilen ancak son zamanlarda sayısı artan bu alandaki çalışmaların genel olarak Sosyoloji, Tarih ve Sosyo-kültürel Antropoloji gibi disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından yürütüldüğü gözlenmektedir.

Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılan çalışmaların sayısında 2000’li yıllarda görülen artışın ortaya koyduğu üzere bu konuya ilginin artmasında iki önemli temel gelişme rol oynamakta. İlk olarak, Türkiye’de 2000’li yıllarda üniversite sayısının hızla artması, sınır kentlerinin hepsinde devlet üniversitelerinin kurulması ve bu yeni üniversitelerde sosyal bilim çalışmalarına ciddi destekler verilmesinin etkilerinden bahsetmek gerekiyor. İkinci olarak da Türkiye’nin sınır hatları ve bölgelerinde yaşanan büyük siyasal olaylar ve gelişmelerin derin etkilerinden bahsetmek gerekiyor. Özellikle 1990’da SSCB’nin dağılması ve yeni komşuların – Gürcistan ve Ermenistan - ortaya çıkışı, Avrupa Birliği – Bulgaristan ve Yunanistan sınırları - ile komşu olma ve Ortadoğu’da – özellikle Irak ve Suriye’de - yaşanan büyük değişim, kriz, çatışma ve savaşların etkisi büyük. Diğer taraftan, küreselleşmenin farklı boyutlardaki (yeni medya araçları, çok uluslu şirketler, göç, mülteciler vs.) etkilerinden ve AK Parti iktidarının dış politikada ortaya koyduğu farklı tutum alışlar ile diyalog çabalarının önemli etkilerinden de söz edilebilir. Türkiye’nin sınır komşusu olduğu ülkeler ile farklı boyutlarda (siyasal, ekonomik, kültürel, teknolojik vb.) işbirliği ve kimi zaman da çatışma içine girmesi, sınırı ve sınır bölgelerindeki kentleri son dönemde daha da hareketlendirmiştir. Mevcut araştırmalar üzerine yapılan aşağıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi sınır hattında ve bölgesinde yaşayan insanların hayatlarına doğrudan temas eden farklı boyutlardaki hareketlilikler mevcut durumun tarihsel arka planının alınmasını gerektirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile başlayan süreçte, devletin politik sınırları inşa etme, koruma ve güvenliğini sürdürebilme çabalarının geçmişten günümüze nasıl bir seyir izlediğine dair verileri, meselenin arka planı açısından oldukça önemlidir. Sınır hattında yaşayan insanların bu süreçlerden nasıl geçtiğini, ne gibi tesirler altında kaldığını ve politik sınırlara karşı ne gibi tepkiler geliştirdiklerini anlamamız da aynı şekilde ehemmiyet arz eden bir diğer konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Sınır ve Sınır Bölgelerinde Ekonomi ve Ticaret

Türkiye’de sınır üzerine yapılan ilk akademik araştırmalar sınır ekonomisi ve ticareti üzerine yapılmıştır. Politik sınırların ayırdığı akraba halklar, aşiretler ve kültürler arasında farklı boyutlardaki alış-veriş eylemleri sınırdaki sert güvenlik önlemlerine rağmen aslında hiç bir zaman durmadı. Her iki taraf arasındaki hareketlilik farklı siyasal durum ve dönemlere göre iniş ve çıkışlar yaparak günümüze kadar devam etti. 1980’lerin sonunda Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki siyasal ve ticari ilişkileri incelemek üzere ortaya çıkan ilk çalışma bölgenin önemli bir akademik kurumu olan Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilmiş. Kenan Çelik tarafından yapılan “Sarp Sınır Kapısının Fonksiyonlar ve Ulaştırma Sektörüne Etkileri” (1989) adlı çalışmada Sovyetler Birliğinden gelen ve bavul ticareti yapan turistlerin Trabzon ticari piyasasında yarattığı etkiler incelenmekte. Ekonomi perspektifi ile yapılan analizlerden sonra Çelik, her iki ülke tarafından imzalanan Sınır ve Kıyı Ticareti anlaşmasının 1991 yılında ticari hacimde yarattığı büyümeye vurgu yapmakta (Çelik, 1989). Sınır ve kıyı ticareti, bu ticaretin sınır bölgesinde bulunan yerleşim alanlarındaki ekonomik yapı ve ilişkiler üzerine etkilerini inceleyen Muammer Sönmez ise, bu ticaretin iç piyasada yol açtığı fiyat dalgalanmalarına dikkat çekmekte. Sönmez, resmi kanallar tarafından yapılacak düzenlemeler ile kaçakçılık gibi illegal ticari ilişkilerin önüne geçilebileceğini ifade etmektedir (Sönmez, 1995; ayrıca bakınız Seçen, 1993).

Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasıyla beraber Türkiye’nin doğu sınırlarında geniş ölçekte bir ticaret ve turizm hareketliliği görülmeye başlanmıştır. Bölgedeki yeni siyasi gelişmeler (Gürcistan ve Ermenistan’ın bağımsızlıklarını kazanmaları) iktisadi anlamda yeni girişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu gelişmeler bölgedeki bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ermenistan sınır kapılarının (Alican ve Doğu) her iki devlet arasında geçmişe dayanan sorunlardan kaynaklanan nedenler ile açılmaması, bölgede ciddi anlamda ticari bir kayba neden olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye-Ermenistan sınır bölgesinde kalkınma ve ticaretin önemini vurgulayan Kerem Karabulut yaptığı çalışma ile kamu ve özel sektörün dikkatini Kars-Ardahan-Iğdır üçgeninin taşıdığı ticari potansiyele çekmeye çalışmıştır (2005). Kerem Karabulut, Dilek Özdemir, Fatma P. Eşsiz, Alper Yalçın ve Serap Bedir tarafından Türkiye-Ermenistan sınır kapıları sorunsalı üzerine gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, saha araştırması verileri de kullanılarak ekonomik bir analiz ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, Türkiye-Ermenistan sınır bölgesinde yaşayan ve ticaret ile uğraşan insanların düşünceleri ışığında, sınır kapılarının açılmasının yerel ekonomik yapıyı nasıl ve ne kadar etkileyebileceği tartışılmaktadır (2011). Ancak, “sınır-ötesi işbirliğinin geri kalmış sınır bölgelerinin yerel/bölgesel kalkınmasında bir araç olarak etkisini” araştıran Defne Dursun, “yoğun ekonomik ilişkilerin her zaman sınır-ötesi işbirliklerinin kurulmasını sağlamadığı, bunun ancak sınır-ötesi aktörlerin katılımıyla beslenen destekleyici politikalarla geliştirilebileceği” savını ortaya koymaktadır (Dursun, 2007: vi).

Türkiye’de sınır ticareti ve bu ticaretin sınır şehirlerinin ekonomik kalkınması üzerindeki etkileri bağlamında yapılan akademik incelemelerin özellikle 2000’li yıllarda arttığını görmekteyiz. Bu bağlamda, komşu ülkelerin ekonomik pazar değeri (Benli, 2004), sınır ticaretinin hem sınır şehirlerinde hem de ülke ekonomisine katkıları (Yergin, 2001; Kara, 2005) ve boyutları (Güllülü, 2006), sınır kapılarının önemi (Yılmaz, 2003), Balkan ülkeleri ile sınır ötesi ticareti arttırma (Atay, 2005), sınır ticaretinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri (Öztürk, 2006), sınır ticaretinin mevcut durumu, sorunlar ve geliştirme stratejileri (İTO, 2008; Kuran, 2006) kaçakçılık (Güner, 2006) gibi konular üzerine

yürütülmüş çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Burada antropolog Fırat Bozçalı'nın yüksek lisans tezine dayanan "The Illegal Oil Trade along Turkey's Borders" adlı çalışmasını da anmak lazım. Bozçalı 1990'larda Silopi Habur - İbrahim Al-Halil kapısı üzerinden yapılan mazot ticareti üzerine yaptığı saha çalışmasında Türkiye'nin doğu (İran) ve güney (Irak) sınırlarında yaşanan petrol kaçakçılığının toplumsal, siyasal ve özellikle ekonomik boyutlarına dikkat çekmekte (Bozçalı, 2011). Bu çalışmalarda sınır ve sınır bölgelerinin ekonomik ve ticari boyutunun önemine ve sınır komşular ile ticari ilişkilerde atılması gereken adımlara farklı bağlamlarda işaret edilmiştir. Küreselleşme ve Avrupa Birliği genişleme siyasetlerinin bir sonucu olarak Türkiye'nin Avrupa sınırlarının (Yunanistan ve Bulgaristan) ve Balkanlar ile olan ilişkilerinin son yıllarda daha da çok hareketlendiğini görmekteyiz. Bu bağlamda, Keşan yerelliği üzerinden sınır ötesi ekonomik faaliyetlerin, işbirliklerinin ve ticaretin dinamiklerini analiz eden Ergenler'e göre merkezi ve yerel otoritelerin desteği ile ulus-devletlerin mahrum bırakılmış olan uçlarında yerel ekonomiyi canlandırmak ve iyi bir düzeye getirebilmek mümkün (2012).

Türkiye'de sınır ticareti üzerine Kilis 17 Aralık Üniversitesi ve Halep Üniversitesi tarafından 4-6 Kasım 2010 tarihinde beraber organize edilen Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi'nde birçok mesele tartışılmış ve mevcut sorunların çözüm önerileri farklı boyutları ile ortaya konulmuştur. Kongre programını incelediğimizde, uluslararası ticarete yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri, sınır kentlerinde yerel ekonomik yapılar ve dinamikler, güvenlik, sınır kapıları, küreselleşme, vergiler, işletmeler ve şirketler, girişimcilik, bankalar, serbest ticaret antlaşmaları, yabancı sermaye, e-ticaret, rekabet ve insan kaçakçılığı gibi birçok önemli konu üzerine araştırma ve incelemelerin paylaşılmış olduğunu görmekteyiz.⁴

Sınır ve sınır bölgelerinde ekonomi ve sınır-ötesi ticari ilişkiler üzerine yapılan çalışmaları genel olarak incelediğimizde araştırmacıların özellikle bu bölgelerde mevcut ticari ilişkilerin daha üst bir düzeye çıkarılabilmesi için gerekli siyasi adımların atılması ve girişimcilerin daha çok teşvik edilmesi gerektiğinin vurgulandığını görmekteyiz. Bu çalışmalarda, sınır ötesi ticari ilişkilerin yerelin ekonomisini olumlu yönde etkileyeceği ve aynı zamanda sosyal ve siyasal temasları daha da güçlendireceğine dair veriler sunulmakta. Türkiye'de son yıllarda sınır ticareti hacminde yaşanan bu hızlı yükselişte AK Parti iktidarının dış politikada komşu ülkeler ile "sıfır sorun yaşama" gibi bir siyasal karar, prensip ve çaba içinde olmasının önemli etkisi var. Bunun yanında küreselleşme, çok uluslu şirketlerin artması vb. gibi başka faktörlerin de önemli etkileri söz konusu. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi ve küresel ekonomik sisteme entegrasyonu sürecinde sınır ötesi ekonomik ilişkilerin yanında özellikle "bölgesel sınır

⁴ Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, 4-6 Kasım 2010, 17 Aralık Üniversitesi, Kilis. Sınır ticaretinin çok farklı açılardan ele alınıp tartışıldığı bu kongrenin basılmış kitapçığının pdf şeklindeki nüshasına aşağıdaki linkten ulaşılabilir: http://iibf.kilis.edu.tr/bordertrade/files/Kongre_kitapçigi.pdf

ticaretinin” önemi son dönemlerde daha da artmış (Orhan, 2014) ve bu yönde atılması gereken adımlar daha çok dillendirilmeye başlanmıştır.

2. Sınırın Belirlenmesi, Yönetimi ve Güvenliği

Türkiye Cumhuriyeti’nin politik sınırları ne zaman ve nasıl belirlendi?⁵ Sınırlar çizilirken sınırların geçtiği bölgelerin tarihsel, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapı ve dokuları göz önünde tutuldu mu? Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde sınır ve sınır bölgelerinde ne gibi tarihsel ve siyasal dinamikler göze çarpmakta? Türkiye ulus-devlet projesi hayata geçirilirken kesin hatlar ile çizilmiş olan sınırlarında ve zamanla sayısı artan sınır kapılarında nasıl bir yönetim mevcut? Türkiye’de sınır ve sınır kapıları yönetimi ve güvenliği modern ve gelişmiş standartlara göre ne düzeyde? Mevcut fiziki altyapı, yönetim ve güvenlik organizasyonu zamanın ihtiyaç ve taleplerini karşılayabiliyor mu? Sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılmış akademik araştırmalarda ele alınan bu ve benzeri soruların özellikle Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, İşletme ve Tarih perspektifi ile cevaplandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ancak, Cumhuriyet öncesi Osmanlı-İran sınırı üzerine Abdulla (2010), Klein (2013), Ateş (2013) ve Atmaca (2013) gibi tarihçilerin son dönemde yurtdışında yürüttükleri önemli çalışmalarının yanı sıra son yıllarda Türkiye’deki bazı tarihçilerin de bu alanda yeni çalışmalar yaptığı görülmektedir. “19. Yüzyıl Osmanlı-İran Sınır Diplomasisinde Caf Aşireti” adlı çalışmasında Zuhal Özbaş, göçebe Caf aşiretinin 1639’da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile ikiye bölünmesi ve sonrasında bu aşiretin yeni politik sınır ile kurduğu ilişki ve çatışma sürecini analiz etmektedir (2014). Politik sınırdaki artan kontrol ve güvenlik tedbirleri ile bu çatışma daha da derinleşmiştir. Aşiretin büyük oranda Türkiye tarafında kalması ve yaylarının ve nüfusun bir kısmının İran tarafında kalması sınır geçişlerini aşiret açısından zorunlu hale getirmiştir. 19. yüzyılda daha çok gün yüzüne çıkan Caf aşiretinin “sınır ihlalleri” nin arkasında yatan tarihsel, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi nedenlere işaret eden Özbaş aşiretin yapısı ve her iki devletteki yerine ve oynadığı rollere de vurgu yapmaktadır.

1923 öncesi ve sonrasında sınırların belirlenmesi ve şekillendirilmesi sürecinde yaşanan siyasi tartışmalar ve sınır tespiti üzerine yapılan pazarlıklar üzerine ilk akademik çalışmaların 1990’lı yıllarda ortaya çıktığını görmekteyiz. Tarihsel bir perspektif ile Necat Özdemir tarafından yazılmış olan “Türk-Yunan Sınır Münasebetleri 1829-1923” (1993) ve Mehmet Ali Kocabaş tarafından yazılmış olan “Türkiye-Suriye Sınır Tespiti ve Tartışmalar 1918-1923” (1997) adlı araştırmalar, bu alandaki ilk çalışmalar olarak örnek verilebilir.

⁵ Yapılan resmi kayıt ve anlaşmalara göre Türkiye-Bulgaristan sınırı 1913 İstanbul antlaşması ile, Türkiye-Sovyet sınırları 1921 Kars antlaşması ile, Türkiye-Yunanistan ile Türkiye-Suriye Sınırları 1923 Lozan antlaşması ile belirlenmiştir. Türkiye-İrak sınırı 1926 yılında yapılan antlaşma ile ve Türkiye-İran sınırı ise 1932 yılında Ağrı isyanlarından sonra son hali belirlenmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki sınır komşuları ile ilişkilerini 1970-1997 dönemini dikkate alarak inceleyen Türel Yılmaz (1997), bu dönemdeki ilişkilerin karakterine ve yaşanan sorunların önemine Türkiye'nin dış politikası ve güvenliği bağlamında vurgu yapmaktadır. 2000'li yıllara geldiğimizde ise “sınır kavramı” (Özcan, 2002, 2003) başta olmak üzere birçok yeni konunun tartışılmaya başlandığını görmekteyiz. Tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlar arasında sınırların ortaya çıkışını yerel bir kültür ve kontrol oluşturma bağlamında sorgulayan Gökhan Dönmez, ulus-devlet yapılarının ortaya çıktığı dönemde sınırların nasıl bir mekanizmaya evrildiklerini açıklamaya çalışmakta. Dönmez, özellikle küreselleşme olgusunun 21. yüzyılda mekân ve sınır algısını nasıl değiştirdiğini Siyaset Bilimi çerçevesi içerisinde analiz etmeye çalışmakta (Dönmez, 2010).

Son yıllarda Türkiye'nin komşu coğrafyalarında yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ve Avrupa Birliği'ne katılım süreci Türkiye'nin sınırlarında hem ekonomik hem de siyasi-idari açıdan var olan kritik düzeydeki yönetim ve güvenlik sorunlarını daha çok görünür ve tartışılır bir duruma getirmiştir (Yeter, 2012). Fatih Altunyuva'nın Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde yapmış olduğu “Türkiye'nin Sınır Yönetiminin Avrupa Birliği'ne Uyumu” (2008) adlı çalışması bu bağlamda burada zikredilebilir. Altunyuva'nın çalışmasında Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de mevcut olan sınır yönetim biçimleri incelenerek AB katılım sürecinde Türkiye'deki sınır yönetiminin AB standartları doğrultusunda nasıl dönüştürüleceği tartışılmaktadır. Sınır yönetimi ve güvenliği noktasında yeni teknolojilerin kullanılması üzerine yapılan tartışmaların bölgede ve dünyada yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak giderek daha çok büyüyeceği tahmin edilebilir. Biyometrik verilerin pasaport ve sınır kapılarında uygulanması meselesi üzerine Bahattin Şahin'in çalışması (2012) bu minvaldeki tartışmalara mütevazı bir katkı sağlamakta. Avrupa Birliği ile uyum sürecinde ortaya çıkacak olan yeni sınırların yönetimi meselesi (Atlı, 2012) sınır kolluk kuvveti gibi yeni birimlerin kurulması (Doru, 2012) yolundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Sınır yönetimi ve güvenliği bağlamında olası yeni yapılandırmalar üzerine yaptığı çalışmada İbrahim Uğur Savaşeri ise Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde yaptığı çalışmasında (2014) farklı bir perspektif sunarak ayrı bir katkıda bulunmaktadır.

Sınır yönetimi ve güvenliği bağlamında göç ve yabancıların sınır dışı edilmesi konuları literatürde ıskalanan önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Didem Danış ile İbrahim Soysüren editörlüğünde hazırlanmış olan “Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar” (2014) adlı kitap farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların bu meselenin hukuki, kuramsal ve uygulama boyutları üzerine olan tartışma ve incelemelerini bize sunmaktadır. Son dönemde Türkiye'nin kara ve deniz sınırlarında yaşanan çok sayıdaki sınır ihlalleri, insan kaçakçılığı, illegal girişler, göç ve bunların sonucunda oluşan çok sayıdaki sınır dışı etme uygulamaları bu bağlamdaki tartışmaları daha önemli kılmaktadır. Türkiye'nin sınır kapıları söz konusu

olduğunda yapılan bir diğer tartışma da kara sınır kapılarının yönetimi meselesidir. Kara sınır kapılarındaki mevcut altyapının ihtiyaçları kolay karşılama noktasında yetersiz olduğunu tartışan Fatma Gökçen Ongun’a göre sınır kapılarında verilen hizmet standartlarının yükseltilmesi ve geçiş sürelerinin kısaltılması için gerekli olan modernizasyonların yap işlet ve devret modeli ile en kısa zamanda yapılması gerekmektedir (Ongun, 2009).

Ulus-devletlerin ve modern devlet yapılarının sınırlarının geçmişte nasıl belirlendiğine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar alanın araştırılmaya değer konuları durumundadır. Özellikle sınır yönetimi ve güvenliğinin sağlanması, hayati ve kalıcı sorunlar olarak devamlılık arz edebilmektedirler. Sınırların hangi şartlar ve kriterlere göre belirlendiği sorusu, sonrasındaki süreçte yaşanan durum ve sorunların da karakterini oluşturmaktadır. Irak ve sınırları üzerine Mesut Özcan tarafından yapılan çalışmanın (2003) takdim yazısında ulus-devlet sınırlarını değerlendiren Ahmet Davutoğlu sınırları iki kısma ayırmaktadır: “(1) Coğrafi ve tarihî arka planı itibarıyla daha istikrarlı karaktere sahip olan, kalıcı, temel unsurlara dayanan sınırlar, (2) Konjonktürel nitelik taşıyan sınırlar” (Özcan, 2003: V). Davutoğlu’na göre belirlenmiş olan bir sınırın kalıcı bir nitelik taşıyabilmesi için en az üç önemli şartı yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar; “(1) Jeopolitik bütünlük alanı oluşturabilmesi... (2) jeoekonomik iç bütünlük alanı oluşturabilmesi... ve (3) jeokültürel iç bütünlüğe sahip olmasıdır.” (Özcan, 2003: V-VI). Davutoğlu’na göre “bu üç şartı sağlayan sınırlar, genelde istikrarlı sınırlardır ve tarihî sürekliliğe sahip olma özelliği taşırlar. Ancak bunların olmaması durumunda, yani jeopolitik havzaları bölen, jeoekonomik aktarım hatları açısından jeoekonomik bir bütünlük taşımayan ve jeokültürel açıdan hem iç bütünlük taşımayan hem de ortak kültürel havzalarını bölen sınırlar, ciddi bir istikrarsızlık kaynağı olma potansiyeli taşırlar.” (Özcan, 2003: VI). Bu minvalde, Türkiye’nin özellikle doğu ve güney kara sınırlarına baktığımızda sınır ve sınır bölgelerinde yaşanan sorunların kökeninde Davutoğlu’nun bahsettiği temel prensiplere uygun olmama halinin var olduğunu görmekteyiz. Özellikle Suriye’de yaşanan iç savaşın Türkiye-Suriye sınırında yarattığı sınır yönetimi ve güvenliği krizi Davutoğlu’nun savını doğrulamaktadır. Bu nedenledir ki sınırlar belirlenirken yaşanan jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel parçalanmışlıklar sonucu meydana gelen ve geçmişten günümüze devam etmekte olan yönetim ve güvenlik alanındaki sorunlar ve diğer farklı boyutlardaki meseleler üzerine disiplinlerarası bakış açısıyla yürütülecek yeni kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Toplum, Tarih ve Hafıza

Sınırlar ve sınır insanları bize neyi anlatır? Sınır hattında ve bölgelerinde yaşayan insanlar politik sınırları nasıl algılamaktadırlar? Sınırlara karşı ne tür tepkiler ve ilişkiler geliştirdiler? Sınır toplumlarında cinsiyet kimliklerinin inşasında politik sınırların etkisi nedir ve bu bağlamda erkek ve kadın anlatıları bize neyi

anlatmaktadır? (Navarro, 2003; Ruiz, 2000; Louie, 2001; Saldivar-Hull, 2000; Vila, 2000). Zaman ve hafıza (Boyarin, 1994) bir mekân olarak sınırda nasıl şekillenmektedir? Bütün bu önemli sorulara cevap arayan dünyanın farklı sınır bölgelerinde yapılmış olan etnografik araştırmalar, bu araştırma alanının Türkiye’de ne kadar ihmal edildiğini ve sınır çalışmaları literatürüne önemli katkılarda bulunacak kapsamlı antropolojik ve sosyolojik araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Türkiye’de sınır, sınır ötesi geçişler, vatandaşlık ve göçmenlik bağlamında ilk antropolojik çalışmaların 2000’li yılların ilk yarısında ortaya çıktığı görülmekte. 1989 yılı itibarı ile Türkiye’ye gelmeye başlayan Bulgaristan göçmenleri üzerine yaptığı etnografik çalışmalarda antropolog Ayşe Parla, göçmenlik siyasetleri, zaman, ötekilik, sınır geçişleri, hukuk ve devlet üzerine çalışmalar ortaya koymuştur (Parla, 2003, 2009a, 2009b, 2011). “Marking Time along the Bulgarian-Turkish Border” adlı makalesinde Parla Türkiye ile Bulgaristan arasında farklı nedenlerden dolayı gidiş-geliş yapan Bulgar göçmenlerin sınır ötesi hareketliliklerine ve değişen anlamlara sahip olan bu hareketliliklere vurgu yapmakta. Bulgar göçmenlerinin varış-dönüş hikâyelerini anlatan Parla, göçmenlerin ulusal sınır yönetimi uygulamalarından nasıl etkilendiklerini ortaya koymaktadır (2003). Bulgar göçmen kadınların sınırın her iki tarafında sahip oldukları farklı ‘çalışan kadın’ tecrübelerini karşılaştırmalı olarak analiz ettiği çalışmasında Parla yerliler ile sonradan gelenler arasında yaşanan ekonomi/iş endeksli çatışmanın cinsiyet rolleri arasındaki bir çatışmaya (çalışan kadın karşıtlığı) nasıl dönüştürüldüğünü sorgulamakta ve analiz etmektedir (2009a). Çalışan Bulgar göçmen kadınların Türkiye’de yaşadıkları bu çatışmaların kendilerini komünist Bulgaristan dönemindeki cinsiyet ve iş bağlamındaki uygulamaları ve komünist mirası özlem ile hatırlama ve yad etmeye nasıl sürüklediğini analiz etmektedir (2009a).

Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri üzerine öncü çalışmalarıyla sosyolojik literatüre ilk katkıları sosyolog Neşe Özgen’in yaptığı görülmekte. Sınır çalışmalarında toplumsal yapı, olgu ve sorunları irdeleyen Özgen’in çalışmaları özellikle etnografik yönü ağır basan ve önemli soruları gündeme taşıyan çalışmalar olarak bu alanın ilk nüvelerini teşkil etmektedir. Türkiye’nin doğu ve güney sınırlarında uzun süren alan araştırmalarına dayanan Özgen’in “Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri: Van-Özalp ve 33 Kursun Olayı” (2003); “Sınırın İktisadi Antropolojisi; Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba” (2005); “Sınır, Devlet, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası” (2007) ve “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan Günümüze: Coğrafya Ders Kitaplarında Vatanın Sonu Gelmez Kurguları” (2011) adlı çalışmaları kıymetli bir öncülüğü başarmış durumda. Sınır ve sınır bölgesinde hem geçmişte yaşanmış hem de araştırma yapılan dönemde vuku bulan sorunlara eğilen Özgen’in çalışmaları sosyal bilim çevrelerinde ıskalanan ya da görmezden gelinen önemli bir araştırma alanının kapılarını bize aralamakta. Sınır kasabaları sosyolojisi bağlamında yürüttüğü çalışmalarda sınır kapıları, sınır kimliğinin yeniden üretilmesi, hafıza, yerel kimlik,

yer kimliği, aşiret yapıları ve sınır ticareti ve ekonomisi gibi konuları irdelemekte. Özgen’in “sınır duygusu”, “sınırın algılanması” ve “sınırın sosyal-kültürel ve ekonomik etkileri” gibi konuları da araştırdığı çalışmalarında bu kavramları ilk defa politik territorial sınırlar üzerinden sorunsallaştırması önemli. Sınır üzerine çalışmalarına devam eden Özgen halen Trakya sınırı ve sınır bölgesinde çalışmalarını sürdürmektedir.⁶

Son dönemde, Sosyoloji ve Sosyo-kültürel Antropoloji gibi disiplinlerde yer alan genç araştırmacılar arasında sınır ve sınır bölgeleri üzerine artan bir akademik ilginin olduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede Ferhat Tekin’in Türkiye-İran ve Irak üçgeninde yer alan Hakkâri sınır bölgesinde yürüttüğü ve 2012 yılında tamamladığı “Sosyolojik Açından Sınır: Hakkâri Örneği” adlı doktora çalışması⁷ ilk göze çarpan araştırmalar arasında. Türkiye’de ulus-devlet yapısı ile ortaya çıkan territorial sınırların zamanla nasıl epistemolojik ve kültürel sınırlara dönüştürüldüğünü tartışan Tekin, Türkiye-Irak sınır bölgesinde aşiret, sınır ticareti, karşı tarafla kurulan sosyo-kültürel ilişkilerin yapısı üzerine değerlendirmelerde bulunmakta. Hakkâri-Derecik sınır bölgesinde aşiret, akrabalık, evlilik, ticaret, adetler ve sınır algısı gibi olguları saha çalışması verileri üzerinden analiz eden Tekin’in yerli(insider) bir etnograf ve sosyolog olması ve dolayısıyla yerel toplumun diline ve kültürüne daha çok aşına olması bu çalışmasını daha bir değerli kılmakta. Yakın zamanda okuyucu ile buluşan Tekin’in bu çalışması (2014) sınır sosyolojisi alanında sayısı çok az olan çalışmalara önemli bir katkı yaparak bu alanda okunması elzem olan kitaplar arasında yerini almıştır.

Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer önemli çalışma antropolog Ayşe Yıldırım’ın “Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği” (2013) adlı doktora tez çalışması. Yıldırım, ulusal sınır fenomenini üç önemli bağlam etrafında analiz etmektedir. İlk olarak etno-coğrafi ve etno-demografik uzantıları olan Kürt milliyetçiliğini tarihsel bir bağlam içinde inceleyen Yıldırım daha sonra Qamişlo (Suriye) ve Nusaybin (Türkiye) gibi iki sınır kentindeki etnik ilişkileri politik sınırın etkileri ekseninde analiz etmektedir. Son olarak, Kürtlerin Türkiye ve Suriye vatandaşlıklarını Qamişlo ve Nusaybin gibi iki farklı pratik üzerinden ele alıp inceleyen Yıldırım’a göre “Kürtler, bir yandan bireysel anlamda Türkiye ile Suriye devletlerinin yasal ve siyasi haklara sahip vatandaşlarıyken, diğer yandan ortak tarih, kültür ve millî bilinci paylaştıkları Kürt halkının da ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar” (Yıldırım, 2012).

Mehmet Şükrü Nar’ın “Kültürel Örgütlenmenin Antropolojik Temelleri: Akçakale ve Reyhanlı İlçeleri Sınır Köylerinin Sosyal Antropolojik Açından Karşılaştırmalı Analizi” (2012) adlı doktora tez çalışması önemli bir katkı

⁶ Neşe Özgen’in sınır ve sınır bölgelerinde yaptığı önemli çalışmalar, akademik ve diğer yayımlar ve saha araştırmaları hakkında daha detaylı bilgi almak için Özgen’in bu linkteki kişisel web-sayfasını ziyaret edebilirsiniz: <http://neseozgen.net/>

⁷ Ferhat Tekin’in doktora tezine dayalı olarak hazırlanmış olduğu *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları* (İstanbul: Açılım Kitap 2014) adlı kitabı yakın zamanda kitap raflarında yerini aldı.

sağlamakta. Akrabalık örgütlenmeleri (evlilik) üzerinden akrabalık, soydanlık, aşiretçilik ve etnisite gibi konuları da anlamaya çalışan Nar daha çok bu iki sınır bölgesinde ki - Akçakale (Şanlıurfa) ve Reyhanlı (Hatay) - akraba evliliklerini ve sonuçlarını Tıbbi Antropoloji perspektifi ile karşılaştırmalı olarak analiz etmeye çalışmaktadır. Ancak, Nar'ın çalışmasında, sınırın kendisinin bu iki yerleşim bölgesindeki sosyal ve kültürel yapılar ve olgular üzerinde ne gibi etkileri olduğu sorusunun pek ön plana çıkmadığı görülmektedir.

Sınır üzerine yapılan önemli sosyolojik çalışmalardan bir tanesi de Latife Akyüz'ün "Sınır Bölgelerinde Yaşamın Etnik ve Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri: Hopa-Türkiye Örneği" adlı doktora çalışması. Sınır ekonomisinin etnik grupların ve toplumsal cinsiyet gruplarının grup içi ve gruplar arası ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini sorgulayan ve analiz eden Akyüz'e göre "sınırın ortaya çıkardığı dinamiklerden faydalanma ya da onlardan zarar görme durumunda etnisite ve toplumsal cinsiyet önemli rol oynamaktadır" (Akyüz, 1993: vi). Sovyetler sonrasında Hopa'da Sarp sınır kapısının yarattığı ekonomik ve sosyal hareketliliğin Lazlar ve Hemşinliler tarafından nasıl tecrübe edildiğini analiz eden Akyüz, sınır ekonomisinin iki toplum arasında derinleştirdiği ötekileştirme, dışlama siyasetlerine, yerel kadın ve göçmen kadın rollerine, ikilemlere ve eşitsizliklere odaklanmaktadır. Akyüz'e göre sınır ekonomisinin etnisite ve toplumsal cinsiyetle kesişme noktalarında "kazanan ya da kaybeden olmanın odağı değişmiş, özellikle kadınlar sosyal yaşamlarında yeni mağduriyetlerle karşı karşıya kalmıştır" (Akyüz, 2013: vii). Akyüz'ün çalışması özellikle Sovyetlerin yıkılmasında sonra Türkiye'nin Gürcistan üzerinden maruz kaldığı göç ve bavul ticaretinin Doğu Karadeniz bölgesinde sosyal ve ekonomik düzeyde yarattığı değişim ve dalgalanmaları açıklaması bağlamında önem arz etmektedir.

Türkiye'de edebiyat, folklor, popüler kültür ve sanat çalışmalarında sınır ve sınır bölgelerinin tema olarak nasıl işlendiği ve yer aldığı da son dönemlerde tartışılan ve araştırılan bir konu olmaya başladı. Bu bağlamda yapılan ilk çalışma etnomüzikolog Martin Stokes'un "Imagining the South: Hybridity, Heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian Border" (1998) adlı çalışması. Stokes, bir sınır kenti olan ve nüfusunun çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Hatay'da arabesk müziğin bir kültürel form olarak bu kentte sınır hayatında yaşanan bazı kırılmaları açıklama ve değerlendirme imkânı sağlayan bir araç olabileceğini tartışmakta. Türkiye-Suriye sınır bölgesinde yaşayan Arapların ve Türklerin gündelik hayatlarında büyük öneme sahip olan arabesk müziğinin sadece popüler bir kültürel metin olarak değil aynı zamanda birisinin başkalarıyla ilişkilerini hem hayal etme hem de sorgulama yolunu açan bir söylem biçimi olduğunu savunmaktadır. Stokes'a göre Türkiye genelinde yaygınlaşan ve üretilmeye devam eden arabesk farklılık ve hiyerarşi, daha geniş anlamda ulusal sınırlar ve etnik farklılıklar hakkında eleştirel düşünme formlarından birisi olarak tanımlanabilir (Stokes, 1998: 283-285).

Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünde Arzu Öztürkmen tarafından 2009 yılında organize edilen, antropolog ve folklorcu Richard Bauman ve Beverly Stoeltje’nin de katılımıyla gerçekleşen “Türk Sınırlarının Folkloru: Ege, Karadeniz ve Güneydoğu’da Ortaya Çıkan Kültürel Formlar” (Folklore of the Turkish Borders: The Emergence of Cultural Forms Across the Aegean, the Black Sea and the South East) konulu atölye çalışması bu alanda yapılmış önemli bir etkinlik olarak sınırın farklı çehrelerine dikkat çekmiştir. Bu atölye çalışmasında sunduğum “Beyond Borders: Narratives of Suffering in the Kurdish Popular Culture” (Sınırların Ötesinde: Popüler Kürt Kültüründe Acı-Travma Anlatıları) adlı çalışmada politik sınırları travma yaratan bir fenomen olarak analiz etmeye çalıştım. Kürt sinemasında (Bahman Ghobadi), şiirinde (Cigerxwîn) ve müziğinde (Şivan Perwer) politik sınırların nasıl işlendiğini bu üç örnek üzerinden değerlendirdim (Aras, 2009). Bu bağlamda yayımlanmış önemli bir çalışma ise, Müjde Aslan tarafından kaleme alınan “Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm” adlı kitaptır. Aslan, bu çalışmasında başta Yılmaz Güney, Bahman Ghobadi ve Hiner Saleem’in sinema eserleri olmak üzere geliştirdiği çalışmasında politik sınırların Kürt sinemasında nasıl işlendiğine dair önemli bir analiz ortaya koymaktadır (2009). Bu çerçevede burada anılması gereken bir diğer önemli çalışma Wendelmoet Hamelink ve Hanifi Barış tarafından kaleme alınan “Dengbejs on Borderlands: Borders and the State as seen through the Eyes of Kurdish singer-poets” (2014) adlı makale. Hamelink ve Barış, Kürt toplumunda Kürt sözlü tarihi ve kültürü bağlamında çok hayati bir öneme sahip olan dengbejlik geleneğinde ev, sınır ve devlet olgularının nasıl tasvir edildiğini ve algılandığını bize aktarmaktadırlar. Her iki yazara göre, politik sınırların Kürt coğrafyasına yabancı müdahaleler olarak tasvir edildiği dengbej şarkıları aynı zamanda Kürtlerin ulus-devletlerin uçlarına dönüşmüş coğrafyalarında hayatı nasıl tecrübe ettiklerine dair de bize bilgi vermektedirler (Hamelink ve Barış, 2014).

Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda genelde bu alana Kürtler üzerine çalışan akademisyenlerin daha çok ilgi gösterdiği görülmekte. Bu durum tabii ki Ortadoğu’da Osmanlı mirası olan coğrafyada ortaya çıkan ulus-devletlerin politik sınırlarının Kürtlerin yaşadığı bölgeyi 4-5 parçaya bölmüş olması ile çok ilintili. Bu durum, politik sınırları daha çok tartışmalı bir siyasal-sosyal ve ekonomik fenomen olarak ele almayı zorunlu kılmakta. 1990’lı yıllarda batıdaki sosyal-bilim çevrelerinde (Antropoloji, Sosyoloji, Coğrafya, Tarih, Siyaset Bilimi vs.) farklı boyutlarıyla çalışma konusu olmaya başlayan politik sınırlar (Donnan ve Wilson 1999: xiii-xiv) bu çalışmalardan ancak on yıl sonra Türkiye’de birkaç akademisyenin dikkatini çekmeye başlamıştır. Sınır ve sınır bölgelerinde özellikle aylarca süren saha araştırmaları sonucunda topladıkları verilere dayanarak inceleme ve analiz yapan antropolog ve sosyologların çalışmaları politik sınırların yarattığı sosyal, kültürel, siyasi, tarihi ve ekonomik sorunların ve gelişmelerin daha iyi analiz edilmesi ve anlaşılır kılınması açısından büyük önem arz etmektedir.

Sonuç Yerine

Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri üzerine artan ilgi ve yapılan çalışmaların sayısındaki artış ile bölgede son zamanlarda yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeler arasında bir paralellik söz konusu. Antropolojik, sosyolojik ve sosyal tarihçilik perspektifine sahip çalışmaların eksikliğinin ciddi bir şekilde hissedildiği bu araştırma alanında sınır ve mekân algısı, sınır kimlikleri, hafıza ve aidiyet, sınır geçişleri, travma, değişen ve dönüşen ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılar ve ilişkiler gibi birçok araştırma konusu araştırmacıların ilgisini beklemekte. Türkiye’de gelişmekte olan sınır çalışmaları sadece önemli ve ıskalanan bir araştırma konusunun ciddi bir şekilde ve farklı boyutları ile ele alınması ve anlaşılması gibi olumlu bir sonucu doğurmuyor. Bu çalışmalar aynı zamanda Türkiye’de kimlik, aidiyet, mekân, hafıza, gündelik hayat, kültür, tarih, küreselleşme, göç, mültecilik ve vatandaşlık gibi birçok önemli meseledeki tartışmalara çok verimli teorik ve etnografik katkılar da sağlamaktadır. Sınır ve sınır bölgelerinde tarihsel süreç içerisinde yaşanmış ve yaşanmakta olan değişimlerin, dönüşümlerin, kopuşların, çatışmaların ve yeni yapılanmaların günümüzde bu bölgelerde yaşamakta olan insanlar üzerinde devam eden etkileri bu alandaki çalışmaların artacağına ve tartışmaların giderek büyüyeceğine işaret etmekte. Türkiyeli araştırmacıların sınır çalışmaları alanında ürettiği bilgi aynı zamanda Türkiye dışında geçmişte daha eski olan sınır çalışmaları literatürüne de önemli katkılar sağlamakta.

Modern ulus-devletlerin inşası sürecinde ortaya çıkan politik sınırlar, ortaya çıktıkları coğrafyaların tarihini, toplumunu, kültürünü bölen, yapay ve dışarıdan müdahaleler olarak tanımlanabilir. Özellikle Türkiye bağlamında yapılan bazı çalışmalarda da işaret edildiği gibi (Özgen 2003, Tekin 2014) politik sınırların yerel toplumsal dokuda yarattığı maddi ve manevi tahribatlar hakkında ve bu yıkımların tarihsel süreç içerisinde nasıl evirildiğine dair bilgimiz çok sınırlı. Bundan dolayı, Türkiye’nin sınır bölgelerinde sınırın diğer tarafı, bir başka ifade ile “diğer yarısı” ile irtibatını ve organik bağlarını bir şekilde sürdüren ve bu bağlamda çok çeşitli direnme mekanizmaları geliştiren bölge insanların yaşadığı sorunların araştırılması, analiz edilmesi ve çözüm önerilerinin sunulması büyük önem arz ediyor. Bölge insanının politik sınırların çizilmesi sonucu “ötekileştirilen” diğer yarısı ile bütün önlemlere (sınır güvenliği bağlamında alınan ve şiddet de içeren hukuki, fiziki ve psikolojik yaptırımlar) rağmen sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik bağları ve ilişkileri farklı formlarda devam etmiştir. Bölgede geçmişten günümüze yaşanan bu süreç Osmanlıdan miras kalan tarihsel, toplumsal ve coğrafi algının izlerinin yerel bireysel ve kolektif hafızada devam ettiğine de işaret etmekte.

Türkiye’de geçmişte yaşanmış ve son dönemde yaşanan politik gelişmeler (özellikle Suriye’de devam eden savaş), mevcut politik sınırların etrafında ciddi tartışmaların yapılmasını gerekli kılmakta. Suriye’de yaşanan savaş ile Türkiye’ye akın eden yüz binlerce Suriyeli Arap, Kürt ve Türkmen mültecinin durumu

Türkiye-Suriye sınır bölgesinde “bölünen” yerel toplumların yapısında, tarihinde ve hafızasında politik sınırın geçmişte yarattığı travmanın tekrar gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Sınırın Suriye tarafında iç savaş nedeniyle büyük acı ve travmalar yaşayan insanların sınırın Türkiye tarafındaki akrabalarının yanına sığınarak kurtulma arayışları bize politik sınırların ne kadar sorgulanması gereken siyasi yapılar ve müdahaleler olduğunu bir daha göstermektedir. Bölgede yaşanan bu siyasi gelişmeler aynı zamanda politik sınırlar ile birbirlerinden koparılmaya, irtibatları kesilmeye çalışılmış olan bu insanların tarih, zaman, mekân ve toplum algılarına dair de önemli ipuçları vermekte. Osmanlı mirası olan çok dilli, çok dilli ve çok kültürlü toplumsal yapının izlerinin devam ettiği bu coğrafya da akrabalık, dostluk, kardeşlik, dini, kültürel, tarihsel ve toplumsal aidiyet gibi duyguların devamını sağlayan birçok mekanizma geliştirilmiş. Bu bağlamda, farklı boyutlardaki sınır geçişleri ve “kaçakçılık” gibi eylemler aslında ulus-devletin politik sınırlarının “ötekileştiren, bölen ve koparan” doğasına ve yapısına meydan okuma ve tanımama biçimleri olarak örnek gösterilebilir.

Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılan etnografik çalışmalarda çoğu araştırmacının bölgenin yerel dilini bilmemeleri ve kültürüne aşına olmamaları antropolojik alan araştırması kriterleri açısından eleştirilebilecek önemli hususlardan biri olarak ön plana çıkmakta. Antropolojik literatürde bir alan araştırmasının olmazsa olmazı olarak görülen bu iki kriter⁸ Türkiye’deki saha araştırmalarında çoğu zaman ihmal edilen ve bu ihmal yüzünden de birçok sorunu beraberinde getiren önemli bir mesele olarak karşımızda durmakta. Genel olarak, sınır üzerine yapılan çalışmalarda etnografik araştırma yapma (ethnography at the border) (Vila, 2003), kültür üzerine yazma (writing culture) ve temsiliyet (representation) (Clifford ve Marcus 1986) bağlamında ortaya çıkan tartışmaların ve daha sonra bunlara yöneltilen eleştirilerin (Marcus ve Fisher 1986; Turner ve Bruner 1986; Clifford 1988; Rosaldo 1989) ciddi eksikliği görülmekte. Yurtdışında ki antropoloji çevrelerinde 1980’lerin sonu ile 1990’lı yıllarda fırtına koparan bu tartışmalar Türkiye’de sınır ve sınır bölgeleri çalışmalarında etnografların ve diğer araştırmacıların hem kendilerini hem de konularını nereye ve nasıl konumlandıkları sorusunu gündeme taşımakta ve metodolojik ve epistemolojik sorgulanmaları gerektirmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte Ortadoğu coğrafyasında yaşanan toplumsal, dinî, coğrafi ve siyasal kırılmaları, değişimleri ve dönüşümleri araştırmak ve analiz etmek, Türkiye’nin tarihsel bir geçmişe sahip olan sorunları ile yüzleşmek Türkiye’nin ve bölgemizin sorunlarını çözme noktasında büyük

⁸ Bu bağlamdaki tartışmaların daha detaylı bilgisi için şu çalışmalara bakılabilir:

Fabian, J. *Time and the Other. How Anthropology Makes its Object*. (New York: Columbia University Press, 1983), *Language and Colonial Power*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), “Ethnographic Misunderstanding and the Perils of Context,” *American Anthropologist* 97/1: 41-50, 1995).

Narayan, K. (1993). “How Native is a ‘Native’ Anthropologist?”, *American Anthropologist* 95 (3): 671-686. Aras, R. (2014). “Antropolojinin Yeni Öznesi Olarak Kürtler” *Türkiye’de Sosyo-Kültürel Antropoloji ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar* içinde, sayfa 145-172 (Konya: Çizgi Kitabevi).

önem arz etmektedir. Sınır ve sınır bölgeleri üzerine yapılacak araştırmalar, bölgemizin ve genelde Ortadoğu coğrafyasının yeniden şekillendiği son süreçte, bölgenin toplumsal, siyasal ve ekonomik dokusunu inceleme, okuma, anlama ve mevcut sorunların çözümüne önemli katkılarda bulunma potansiyeli taşımaktadırlar. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar sınır ve sınır bölgelerinde yaşanan farklı boyutlardaki olaylar belli dönemselleştirmeler yapılarak irdelendiğinde yerel halkın politik sınırlara karşı tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği farklı tür ve formlardaki direnme mekanizmaları, gündelik hayat pratikleri, algıları ve düşünceleri hakkında daha çok bilgi sahibi olma imkânı doğacaktır. Bu çalışmalar aynı zamanda bize sınır ve bölge tarihinin farklı perspektifler ile yazılabileceği fikrini vermekte ve alternatif tarih yazımı pratiklerine kapı aralamaktadırlar.

Kaynakça

- Abdulla, N. (2010). *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çalışması*. İstanbul: Avesta.
- Afrakhteh, H. (2006). The problems of regional development and border cities: A case study of Zahedan, Iran. *Cities*, vol. 23 (6): 423-432.
- Agnew, J. (2007). No Borders, No Nations: Making Greece in Macedonia. *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 97 (2): 398-422.
- Akyüz, L. (2013). *Ethnicity and Gender Dynamics of Living in Borderlands: The Case of Hopa-Turkey*. Yayımlanmamış doktora tezi. ODTÜ SBE, Sosyoloji ABD, Ankara.
- Altunyuva, F. (2008). *Türkiye'nin Sınır Yönetiminin Avrupa Birliği'ne Uyumu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alvarez, R. R. (1995). The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. *Annual Review of Anthropology*, 24: 447-470.
- Anderson, M. (1999). *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Oxford: Polity.
- Anderson, J., O'Dowd, L. ve Wilson, T. M. (2003). *Culture and Cooperation in Europe's Borderland* (European Studies 19). New York: Rodopi.
- Anderson, J. ve O'Dowd, L. (1999). Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies*, 33 (7): 593-604.
- Andreas, P. (2013). *Smuggler Nation: How Illicit trade made America*. New York: Oxford University.
- Andreas, P. (2000). *Border Games: Policing the U.S.-Mexico Divide*. Ithaca: Cornell University.
- Andreas, P. ve Snyder, T. (2000). *The wall around the West: State Borders and immigration controls in North America and Europe*. Lanham: Rowman and Littlefield.

- Aras, R. (2014). Antropolojinin Yeni Öznesi Olarak Kürtler. *Türkiye’de Sosyo-Kültürel Antropoloji ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar*, içinde. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aras, R. (2009). Beyond Borders: Narratives of Suffering in the Kurdish Popular Culture. Workshop: *Folklore of the Turkish Borders: The Emergence of Cultural Forms Across the Aegean, the Black Sea and the South East*, with participation of Beverly Stoeltje and Richard Bauman (Indiana University). Boğaziçi University, Cultural Heritage Museum, August 1st , 2009. Istanbul, Turkey. Yayınlanmamış makale.
- Armstrong, W. (2003). Culture, Continuity and Identity in the Slovene-Italian Border Region. *Culture and Cooperation in Europe's Borderland (European Studies 19)*. Edited by J. Anderson, L. O'Dowd, ve T. M. Wilson, pp. 145-169(25).
- Arreola, D. D. ve Curtis, J. R. (1993). *The Mexican Border Cities: Landscape Anatomy and Place Personality*. Tucson: The University of Arizona.
- Aslan, M. (2009). *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm*. İstanbul: Agora.
- Assmuth, L. (2003). Nation Building and Everyday Life in the Borderlands between Estonia, Latvia and Russia. *European Journal of Anthropology, Vol. 41: 59-69*.
- Atay, E. (2005). *Türkiye ve Balkan Ülkeleri Arasında Sınır ve Sınır Ötesi Ticaret Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, İktisat ABD, İstanbul
- Ateş, S. (2013). *The Ottoman-Iranian Borderlands: Making a Boundary, 1843-1914*. New York: Cambridge University.
- Atlı, Ş. (2012). AB’ye Uyum Sürecinde Türkiye’nin Sınır Yönetimi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yalova Üniversitesi SBE, Uluslararası İlişkiler ABD.
- Atmaca, M. (2013). Politics of Alliance and Rivalry on the Ottoman-Iranian Frontier: The Babans (1500-1851). Yayınlanmamış doktora tezi. Albert Ludwigs University of Freiburg.
- Balibar, E. (2005). World Borders, Political Boundaries. *Alteridades*, 15: 30.
- Bateman, R. (2006). Iraq and the Problem of Border Security. *The SAIS Review of International Relations*, Vol. 26 (1): 41-47.
- Beck, J. M. (2008). Has the Basque borderland become more Basque after opening the Franco-Spanish border?. *National Identities*, 10 (4): 373-388.
- Benli, A. O. (2004). *Komşu ve Yakın Pazarlar*. Dış Ticaret Güncel, İGEME.
- Bornstein, A. S. (2001). Enforcement in Daily Life: Palestinian Day Laborers and Entrepreneurs Crossing the Green Line. *Human Organization*, 60 (3): 298-307.
- Boyarin, J. (1994). Space, Time and Politics of Memory. *Remapping Memory, the Politics of Timespace*, içinde. J. Boyarin (ed.). Minneapolis: Uni. of Minnesota.
- Bozcalı, F. (2011). The Illegal Oil Trade along Turkey’s Borders. *Middle East Report Vol. 41 Winter (MER 261-Illicit Crossings)*.
- Casey, E. (1998). *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley: University of California.

- Chatty, D. ve L. H., Gillian (ed.) (2005). *Children of Palestine: Experiencing Forced Migration in the Middle East*. Berghahn Books.
- Clifford, J. ve Marcus, G. (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California.
- Clifford, J. (1988). *The Predicament of Culture*. Cambridge: Harvard University.
- Cohen, A. P. (ed.) (1999). *Signifying Identities: Anthropological perspectives on Boundaries and Contested Values*. London, New York: Routledge.
- Çelik, K. (1989). *Sarp Sınır Kapısının Fonksiyonları ve Ulaştırma Sektörüne Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. KTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Danış, D. ve Soysüren, İ. (2014). *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar*. İstanbul: Notabene.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (Eds.) (2012). *A Companion to Border Studies*. Wiley-Blackwell.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford: Berg.
- Donnan, H. ve Wilson, T. M. (1994). *An Anthropology of Frontiers*. Lanham, MD: University Press of America.
- Doru, E. (2012). *The Role of Europeanization on the Establishment of the Future Turkish Border Guard*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir Ekonomi Üniversitesi SBE, İzmir.
- Dönmez, G. (2010). 21. *Yüzyılda Değişen Sınır Algısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler ABD, İstanbul.
- Dursun, D. (2007). *Cross-Border Co-Operation as a Tool to Enhance Regional Development: The Case of Hopa-Batumi Region*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. METU, Graduate School of Social Sciences, Department of Urban Policy Planning and Local Governments, Ankara.
- Ergenler, G. G. U. (2012). *Sınır Bölgelerinde Girişimcilik ve Yerel Gelişme: Keşan Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İTÜ, FBE, Şehir ve Bölge Planlama ABD, İstanbul.
- Fabian, J. (1983). *Time and the Other. How Anthropology Makes its Object*. New York: Columbia University.
- Fabian, J. (1986). *Language and Colonial Power*. Cambridge: Cambridge University.
- Fabian, J. (1995). Ethnographic Misunderstanding and the perils of context. *American Anthropologist*, 97(1): 41-50.
- Güllülü, U. ve diğerleri. (2006). *Gürbulak Dilucu ve Türközü Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapılardan Gerçekleştirilen Ticaretin Boyutu ile İlgili Bilgi Düşünce ve Tutum Araştırması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Araştırma Projesi.
- Grant, S. ve Nugent, S. (2003). Makuxi and Wapishana Indians on the Brazil-Guyana Border. *Critique of Anthropology*, 23: 4.

- Green, S. (2005). *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton University.
- Güner, S. (2006). Türkiye Sigara Sektöründe Kaçakçılığın Yeri. *Gümrük Dünyası*, Kış, Sayı: 48.
- Haller, D. ve Donnan, H. (2000). *Borders and Borderlands: An Anthropological Perspective*. Special Issue of *Ethnologia Europea* 30:2. Musuem Tusculanum.
- Hamelink, W. ve Barış, H. (2014). Dengbejs on Borderlands: Borders and the State as seen through the Eyes of Kurdish singer-poets. *Kurdish Studies*, vol. 2 (1): 34-60.
- Hurşid, M. (1997). *Seyâhatnâme-i Hudûd*. Mehmed Hurşid [Paşa], (A. Eser, çev.). İstanbul: Simurg.
- İstanbul Ticaret Odası. (2008). Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu. Yayına hazırlayanlar M. Tan ve F. Altundal. İstanbul: İTO.
- Jones, R. (2012). *Border Walls – Security and the War On Terror in the United States, India and Israel*. London and New York: Zed Books.
- Jorum, E. (2006). “The October 1998 Turkish-Syrian Crisis in Arab Media”, *State Frontiers: Borders and Boundaries in the Middle East*, içinde. Editör: Inga Brandell. London: I. B. Tauris, s. 159-186.
- Kara, M. (2005). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3.
- Karabulut, K., Özdemir, D., Eşsiz, F. P., Yalçın, A. ve Bedir, S. (2011). *Türkiye-Ermenistan Sınır Kapıları Sorunsalı: Ekonomik Analiz*. İstanbul: Nobel.
- Karabulut, K. (2005). 1990 Sonrası Gelişmelerle Kars-Ardahan-Iğdır Üçgeni. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1: 133-150.
- Klein, J. (2013). *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. İstanbul: İletişim.
- Kocabaş, M. A. (1997). *Türkiye-Suriye Sınır Tespiti ve Tartışmalar 1918-1923*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kuran, B. S. (2006). *Türkiye’nin Sınır Komşuları ile Ticari İlişkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, İktisat ABD İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul.
- Louie, M. C. Y. (2001). *Sweatshop Warriors: Immigrant Women Workers Take on the Global Factory*. Cambridge: South End.
- Lundgren, A. (2006). “Defending through Violation: Ankara’s Contradictory Strategies over the Turkish-Iraqi Border”, *State Frontiers: Borders and Boundaries in the Middle East*, içinde. Editör: Inga Brandell. London: I. B. Tauris, s. 101-122.
- Marcus, G. ve Fisher, M. (1986). *Anthropology as a Cultural Critique*. Chicago: University of Chicago.
- Martinez, O. J. (1994). *Border People: Life and Society in the U.S.-Mexico Borderlands*. Tucson: The University of Arizona.

- Micallef, R. (2006). "Hatay Joins the Motherland", *State Frontiers: Borders and Boundaries in the Middle East*, içinde. Editör: Inga Brandell. London: I. B. Tauris, s. 141-158.
- Nar, M. Ş. (2012). *Kültürel Örgütlenmenin Antropolojik Temelleri: Akçakale ve Reyhanlı ilçeleri Sınır Köylerinin Sosyal Antropolojik açıdan Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Narayan, K. (1993). How Native is a 'Native' Anthropologist'. *American Anthropologist*, 95 (3): 671-686.
- Navarro, S. A. (2003). Border Narratives: The Politics of Identity and Mobilization. *Latin American Politics and Society*, 45 (3): 129-139.
- Ongun, F. G. (2009). *Türkiye Kara Sınır Kapılarının Yapı İşletme Modeli ile Modernizasyonu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üniversitesi, SBE İşletme ABD.
- Orhan, O. Z. (2014). *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Özcan, M. (2003). *Sorunlu Miras Irak*. İstanbul: Küre.
- Özcan, M. (2002). *Border Concept and the Middle Eastern Borders: The Case of Iraq*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Özdemir, N. (1993). *Türk-Yunan Sınır Münasebetleri 1829-1923*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Özgen, H. N. (2003). *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri: Van-Özalp ve 33 Kurşun Hadisesi*. TÜSTAV.
- Özgen, H. N. (2005). Sınırın İktisadi Antropolojisi; Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba. *Türkiye'de Antropoloji* içinde. İstanbul: Epsilon.
- Özgen, H. N. (2007). Sınır, Devlet, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası. *Toplum ve Bilim*, 108: 239-261.
- Özgen, H. N. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze; Coğrafya Ders Kitaplarında Vatanın Sonu Gelmez Kurguları. *Toplum ve Bilim* 121: 24-42.
- Öztürk, N. (2006). Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3.
- Parla, A. (2011). Labor migration, ethnic kinship, and the conundrum of citizenship in Turkey. *Citizenship Studies*, Vol.15, No.3-4, 57-470.
- Parla, A. (2009a). Remembering across the Border: Postsocialist Nostalgia among Turkish Immigrants from Bulgaria. *American Ethnologist*, Vol.36, No.4, 750-767.
- Parla, A. ve Kasli, Z. Ü. (2009b). Broken Lines of Il/Legality and the Reproduction of state Sovereignty: the Impact of Visa Policies on Immigrants to Turkey from Bulgaria. *Alternatives: Global, Local, Political*, vol. 34 (2): 203-227.
- Parla, A. (2003). Marking Time along the Bulgarian-Turkish Border. *Ethnography* 4:4.
- Rosaldo, R. (1989). *Culture and Truth*. Boston: Beacon.
- Ruiz, V. L. (Ed.) (2000). *Las Obreras: Chicana Politics of Work and Family*. Los Angeles: UCLA Chicano Studies Research Center.

- Saldivar-Hull, S. (2000). *Feminism on the Border: Chicana Gender Politics and Literature*. Berkeley, CA: U California.
- Salter, M. (2008). When the Exception Becomes the Rule: Borders, Sovereignty and Citizenship. *Citizenship Studies* 12: 365-380.
- Salter, M. (2006). The Global Visa Regime and the Political Technologies of International Self: Borders, Bodies and Biopolitics. *Alternatives* 31: 167-189.
- Savaşeri, İ. U. (2014). *AB Entegre Sınır Yönetiminin Türkiye'nin Sınır Güvenliğine etkisi ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD.
- Seçen, Ş. (2006). Dünyada ve Ülkemizde Sınır ve Kıyı Ticareti. *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 47, Eylül 1993/318.
- Sönmez, M. (1995). *Sınır ve Kıyı Ticareti*. Erzurum: Yaylacık.
- Stokes, M. (1998). Hybridity, Heterotopias, Arabesk on the Turkish-Syrian Border. *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, editörler: Thomas M. Wilson ve Hastings Donnan. Cambridge: Cambridge University.
- Şahin, B. (2012). *Biyometrik Verilerin Pasaport ve Sınır Kapılarında Uygulanması ve Bir Model Önerisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi SBE.
- Tekin, F. (2014). *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*. İstanbul: Açılım.
- Tekin, F. (2012). *Sosyolojik Açıdan Sınır: Hakkari Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi SBE Sosyoloji ABD. Konya.
- Turner, V. ve Bruner, E. (1986). *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois.
- Wilson, T. ve Donnan, H. (1998). *Border Identities – Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University.
- Vila, P. (2000). *Crossing Borders, Reinforcing Borders: Social Categories, Metaphors, and Narrative Identities on the U.S.-Mexico Frontier*. Austin, TX: U Texas.
- Yergin, H. (2001). *Ortadoğu Sınır Ticaretinin Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü.
- Yeter, F. (2012). *Bölge Ekonomisine Katkısı Bağlamında Sınır Ticaret Merkezleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, A. (2013). *Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Antropoloji ABD.
- Yılmaz, N. (2003). *Cilvegözü Sınır Kapısının Ortadoğu'daki Önemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Yılmaz, T. (1997). *Türkiye'nin Orta Doğu'daki sınır komşuları ile ilişkileri (1970-1997)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.